

VAIKO IŠKLAUSYMO REIKALAVIMAS ŠEIMOS BYLOSE

Agnė Limantė

Lietuvos teisės instituto vyresnioji mokslo darbuotoja
socialinių mokslų daktarė
Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius, Lietuva
El. paštas: <agne.limante@gmail.com>

Aistė Račkauskaitė-Burneikienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto lektorė
socialinių mokslų daktarė
Vilniaus miesto apylinkės teismo teisėja
Ateities g. 20A, LT-08303 Vilnius, Lietuva
El. paštas: <aiste.rackauskaite@gmail.com>

Straipsnyje tiriama teismų pareiga išklausti vaiką su juo susijusiuose tėvų ginčiuose (bylose dėl tėvų pareigų). Darbe nagrinėjami šių pareigų numatantys tarptautiniai, regioniniai ir nacionaliniai teisės aktai bei analizuojamos juose įtvirtinamos tokios pareigos ribos, be to, daug dėmesio skiriama skirtingai valstybių praktikai aptarti.

The article analyses the duty of hearing of the child in parental responsibility cases. It firstly discusses the international, regional and national instruments establishing such duty upon the courts. Then it seeks to define the duty of hearing of the child and its limits. Particular attention is paid to the different practice of states when implementing this child's right in practice.

Įvadas

Ilgą laiką vaikai nebuvo laikomi savarankiškais asmenimis ir tebuvo matomi kaip pasyvi šeimos dalis. Ginčai, kuriuose spręsta dėl vaikų globos, išlaikymo ar lankymo teisių, vertinti tik iš tėvų perspektyvos, nagrinėtos vien tėvų teisės ir nuomonės, o vaikai laikyti tik tokių šeimos ginčų objektu. Tai buvo įprasta praktika: daugumos Europos valstybių civiliniame procese vaikai buvo atskiriami nuo bylos nagrinėjimo, tiek nevertinant jų kaip asmenybių, gebančių formuluoti savarankišką nuomonę, tiek siekiant juos apsaugoti nuo dažnai skaudaus bylinėjimosi¹.

Tačiau visuomenės suvokimas šioje srityje keičiasi iš esmės². Vis plačiau pripažįstama, kad vaikas yra asmenybė, turinti savo nuomonę, norus ir apsisprendimą, kurie itin svarbūs šeimos bylose. Šis suvokimas perkeliamas ir į teisės normas. Kaip nurodoma Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros ir Europos Tarybos parengtame Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadove, kuriame, galime teigti, atskleidžiama bendra Europos valstybių pozicija vaiko teisių atžvilgiu, „vaikai

¹ Dėl argumentų, kuriais grindžiamas vaikų atskyrimas nuo šeimos bylų nagrinėjimo, plačiau žr.: PARKINSON, P.; CASHMORE, J. *The Voice of a Child in Family Law Disputes*. Oxford University Press, 2008, p. 1–4.

² Žr.: DALY, A. The Right of Children to be Heard and the Emerging Law of the European Convention on Human Rights. *International Journal of Human Rights*, 2011, Vol. 15(3), p. 441–461.

nėra vien apsaugos gavėjai, jie patys yra teisių subjektai. Jie yra visų žmogaus teisių bei pagrindinių teisių turėtojai ir subjektai pagal specialias teisės normas, vaikams taikomas dėl jų išskirtinumo³.

Tokiu būdu vaiko teisė būti išklaustyta su juo susijusiose tėvų pareigų bylose sulaukia vis daugiau dėmesio tiek tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose, nacionaliniuose įstatymuose, tiek teismų praktikoje. Maža to, kinta šios teisės intensyvumas – jei pradžioje vaiką išklausti buvo minima kaip rekomendacija, šiuo metu numatoma pareiga suteikti galimybę vaikams pareikšti savo nuomonę su jais susijusiose bylose.

Kita vertus, šios pareigos apimtis skirtingose Europos valstybėse nevienoda. Vienose šalyse net visai mažų vaikų nuomonė (tiek verbalizuota, tiek išreikšta kūno kalba) bus svarbi vertinant priešingus tėvų interesus, be to, bus vertinama, kiek vaiko nuomonei turėjo įtakos savo spaudimu tėvai, kitose – teismai laikosi labiau rezervuoto požiūrio, nagrinėja tik paauglių nuomonę, jai suteikdami mažesnę svorį. Skiriasi ir vaikų išklausymo būdai, asmenys, kurie vaikų nuomonės išklauso, kiti procesiniai aspektai.

Šio straipsnio tyrimo *objektas* – vaiko teisė būti išklaustyta su juo susijusiose šeimos bylose. Straipsnio *tikslas* – apžvelgti teismų pareigą suteikti vaikams galimybę būti išklaustytiems su jais susijusiose šeimos bylose (skyrbybų bylose, bylose dėl tėvų pareigų, bendravimo su vaiku, tėvų vykdomo vaikų grobimo bylose ar įvaikinimo bylose) ypatingą dėmesį skiriant bendrą šios pareigos turinio ir ribų paieškoms. Atitinkamai straipsniui keliami šie *uždaviniai*: (i) apžvelgti su tyrimo objektu susijusius tarptautinius ir ES dokumentus, (ii) nustatyti juose įtvirtintas pareigos išklausti vaiką ribas, (iii) nustatyti, kaip ši teisė užtikrinama skirtingų ES valstybių praktikoje.

Analizuojant tarptautinius ir ES dokumentus straipsnyje naudoti istorinis, sisteminės analizės bei lyginamasis tyrimo metodai, nustatant įtvirtintas pareigos išklausti vaiką ribas remtasi loginiu-analitinu bei dedukciniu tyrimo metodais, o tiriant skirtingų valstybių praktiką esminis buvo lyginamasis metodas. Autorių manymu, šis straipsnis aktualus net tik Lietuvos, bet ir ES mastu, nes tyrimų šioje svarbioje srityje vis dar trūksta. Pažymėtina, kad Lietuvoje nagrinėjami temai skirtų mokslinių tyrimų itin mažai. Bene išsamiausias šiuo klausimu yra skyrius A. Limantės ir E. Kavoliūnaitės mokslo studijoje „Reglamento „Briuselis II a“ peržiūra: siūlomos naujovės ir jų įtaka Lietuvos teisei sistemai“⁴, kurioje, be kita ko, tiriami ir vaiko išklausymo aspektai (nors daugiau planuojamos Reglamento „Briuselis II a“ peržiūros kontekste). Užsienio literatūroje tyrimų taip pat nėra itin gausu, ypač mokslinių⁵. Kita vertus, teismų praktikos nemažai, o keletas ES teisingumo programos lėšomis iš dalies finansuojamų tarptautinių projektų⁶ paskatino šios nacionalinės jurisprudencijos tyrimus.

³ Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2015 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LIT.pdf>.

⁴ LIMANTĖ, A.; KAVOLIŪNAITĖ, E. *Reglamento „Briuselis II a“ peržiūra: siūlomos naujovės ir jų įtaka Lietuvos teisei sistemai*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017.

⁵ Iš naujesnių darbų paminėtinas B. Ubertazzi straipsnis UBERTAZZI, B. The hearing of the child in the Brussels IIa Regulation and its Recast Proposal. *Journal of Private International Law*, 2017, Vol. 13(3), p. 568–601. Taip pat BO-SISIO, R. Children’s Right to Be Heard. What Children Think. *International Journal of Children’s Rights*, 2012, Vol. 20, p. 141.

⁶ „EU Judiciary Training on Brussels IIa Regulation: From South to East” (JUST/2014/JTRA/AG/EJTR/6854); “Planning the future of cross-border families: a path through coordination” (EUFam’s) (JUST/2014/JCOO/AG/CIV/7729) ir kiti. Šių projektų metu surinkta informacija apie nacionalinių teismų sprendimus remiamasi ir šiame darbe.

1. Vaiko išklausymo reikalavimas tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose

1.1. Tarptautiniai ir Europos regiono dokumentai, įtvirtinantys vaiko teisę būti išklausytam

Žmogaus teisių apsauga ilgą laiką buvo suvokta kaip valstybių *domaine reserve* ir tik po Antrojo pasaulinio karo buvo priimti pirmieji tarptautiniai dokumentai, pripažinę pagarbą žmogaus teisėms ir paskelbę jų katalogą – 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija⁷, 1966 m. Jungtinių Tautų tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas⁸, 1966 m. Jungtinių Tautų tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas⁹. Turint tai omenyje ne itin nuostabu, kad tarptautinė vaiko teisių apsauga tapo aktuali dar vėliau ir tebėra pakankamai „jauna“ sritis – tarptautiniu mastu pripažįstamos garantijos vaikams buvo priimtoms tik prieš kiek mažiau nei tris dešimtmečius.

Vienas iš pirmųjų dokumentų, kuris vaikui, t. y. asmeniui iki 18 metų, suteikė tarptautines teises ir garantijas, buvo priimtas 1989 m. pasirašius Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją¹⁰ (šiuo metu ją yra ratifikavusios 196 valstybės). Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje nurodoma, kad valstybės, šios konvencijos dalyvės, „garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio“, šiame straipsnyje taip pat nurodoma, kad „vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka“.

1996 m. Europos konvencijoje dėl vaiko teisių įgyvendinimo¹¹ (ratifikuota 20 valstybių) taip pat kalbama apie pareigą išklausti vaiką teismo procesuose. Šios konvencijos 6 straipsnyje pabrėžiama, kad kai vaikas pagal nacionalinę teisę laikomas pakankamai nuovokiu, su vaiku susijusiam procese kompetentinga teismo institucija, prieš priimdama sprendimą, privalo „kai tai tinkama pasitarti su vaiku asmeniškai, prireikus – už uždarytų durų, tiesiogiai ar per kitus asmenis ar įstaigas, atsižvelgiant į vaiko sąmoningumą, išskyrus atvejus, kai tai aiškiai prieštarauja vaiko interesams“. Taip pat pažymiama, kad ši institucija turi leisti vaikui reikšti savo nuomonę ir privalo deramai į ją atsižvelgti.

Vaiko teisė būti išklausytam su juo susijusiam teismo procese vėl atkartojama 2010 m. Europos Tarybos gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo¹². Šio dokumento 44–49 punktai skirti būtent vaiko teisei būti išklausytam ir reikšti nuomonę. Gairėse nurodoma, kad teisėjai turėtų paisyti vaikų teisės būti išklausytiems visais su jų interesais susijusiais klausimais arba išklausytiems bent tais klausimais, kuriuos, manoma, jie pakankamai supranta. Taip pat paaiškinama, kad šiam tikslui naudojamos priemonės turėtų būti pritaikytos prie vaiko supratimo lygio ir gebėjimo bendrauti bei turėtų būti atsižvelgta į bylos aplinkybes. Gairėse taip pat pateikiama kitų šios teisės įgyvendinimo rekomendacijų.

Šiame kontekste reikia pažymėti, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija vaiko teisės būti išklausytam tiesiogiai neįtvirtina – tai natūralu, turint omenyje, kad Konvencija priimta 1950 m., kai vaiko teisės tarptautiniu lygiu dar nebuvo įsitvirtinusios. Nepaisant to, Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) aiškina EŽTK 8 straipsnį (teisė į privataus ir šeimos gyve-

⁷ *Valstybės žinios*, 2006-06-17, nr. 68-2497.

⁸ *Valstybės žinios*, 2002-08-02, nr. 77-3288.

⁹ *Valstybės žinios*, 2002-08-02, nr. 77-3290.

¹⁰ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-07-21, nr. 60-1501.

¹¹ 1996 m. Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/168007cdaf>>.

¹² Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, priimtose Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d., ir aiškinamasis memorandumas [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/RCKRWRE.PDF>>.

nimo gerbimą) bei 6 straipsnį (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) kaip reikalaujančius išklausti vaiką šeimos bylose¹³.

1.2. Aktualūs ES dokumentai

Vaiko teisė būti išklaustomam sprendžiant su vaiku susijusius klausimus įtvirtinta ir Europos Sąjungos teisėje. Šiuo atžvilgiu visų pirma svarbus Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos¹⁴ 24 straipsnis, kuriame nurodoma, kad „vaikai <...> gali laisvai reikšti savo nuomonę. Sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, į jų nuomonę atsižvelgiama pagal jų amžių ir brandą“¹⁵.

Konkrečiai pareiga išklausti vaiką su juo susijusiuose teismo procesuose įtvirtinta ir Reglamente „Bruselis II a“¹⁶. Vaiko išklausymo svarba minima šio reglamento 19 ir 33 konstatuojamojoje dalyje, o pačiame tekste yra keturios nuostatos, kuriose numatyta, kad vaikui turi būti suteikta galimybė būti išklaustomam. Tai Reglamento 11 straipsnio 2 dalis ir 42 straipsnio 2 dalies a punktas, kurie skirti neteisėtai išvežtam arba laikomam vaikui grąžinti (vaikų grobimo bylose), 23 straipsnio b punktas, susijęs su teismo sprendimų dėl tėvų pareigų nepripažinimo pagrindais, ir 41 straipsnio 2 dalies c punktas, skirtas teismo sprendimui dėl bendravimo teisių pripažinti.

Šio tyrimo atžvilgiu itin svarbus Reglamento 23 straipsnis, numatantis teismo sprendimų, susijusių su tėvų pareigomis, nepripažinimo pagrindus. Jame nurodoma, kad teismo sprendimas, susijęs su tėvų pareigomis, nepripažįstamas, jeigu, išskyrus skubius atvejus, jis buvo priimtas nesuteikus vaikui galimybės būti išklaustomam teisme, pažeidžiant pagrindinius valstybės narės, kurioje prašoma pripažinti teismo sprendimą, proceso principus (Reglamento 23 straipsnio (b) punktas). Verta pažymėti, kad ši galimybė yra sukėlus nemažai kitose valstybėse narėse priimtų sprendimų nepripažinimų¹⁷.

Atkreiptinas dėmesys ir į Reglamento 11(2) straipsnį, pagal kurį reikalaujama išklausti vaiką tėvų vykdomo vaikų grobimo bylose, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio. Šis išklausymas tokio tipo bylose reikšmingas – jei teismas nustato, kad vaikas prieštarauja būti grąžintas ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę, gali būti atsisakyta grąžinti vaiką.

Kita vertus, Reglamente „Bruselis IIa“ nenumatoma bendros pareigos išklausti vaiką visais atvejais. Tai pasikeistų, jei būtų priimtas Komisijos pasiūlymas Reglamento „Bruselis IIa“ išdėstymo nauja redakcija¹⁸: jame vaiko teisė pareikšti savo nuomonę kaip savarankiška teisė įtvirtinama Pasiūlymo

¹³ 2003 m. liepos 8 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) sprendimas byloje *Sahin prieš Vokietiją* (peticijos Nr. 30943/96); 2000 m. liepos 13 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Elsholz prieš Vokietiją* (peticijos nr. 25735/94); 2004 m. birželio 22 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Pini, Bertani, Manera ir Atripaldi prieš Rumuniją* (peticijos nr. 78028/01 ir 78030/01); 2013 m. kovo 7 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Raw ir kt. prieš Prancūziją* (peticijos nr. 10131/11); 2016 m. vasario 2 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *N.Ts. ir kt. prieš Gruziją* (peticijos nr. 71776/12); 2016 m. spalio 11 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Iglesias Casarrubios and Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją* (peticijos Nr. 23298/12) ir kt.

¹⁴ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OJ C* 326, 26 10 2012, p. 391–407.

¹⁵ 1996 m. sausio 25 d. Europos konvencijos dėl vaiko teisių įgyvendinimo 3 straipsnyje ir 2003 m. gegužės 15 d. Europos konvencijos dėl teisės bendrauti su vaikais 6 straipsnyje taip pat įtvirtinta vaiko teisė gauti informaciją, konsultacijas ir pareikšti savo nuomonę teismo procesuose.

¹⁶ 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000.

¹⁷ ES atlikto tyrimo duomenimis, remiantis dalies šalių nacionaline teismų praktika, abejonės dėl tinkamo vaikų išklausymo buvo esminis pagrindas, dėl ko buvo atsisakoma pripažinti kitoje valstybėje priimtus teismo sprendimus. Plačiau žr. Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment, Final Report, Evaluation. European Commission, 2015, p. 29, 34, 43–44 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-08-27]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/civil/files/bxl_iaa_final_report_evaluation.pdf>.

¹⁸ 2016 m. birželio 30 d. Europos Komisijos pasiūlymas dėl Tarybos reglamento dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija)

20 straipsnyje¹⁹. Remiantis šia nuostata, vaikui, kuris sugeba išreikšti savo nuomonę, bus suteikta galimybė išsakyti savo mintis visose su juo susijusiose bylose. Kaip nurodoma Komisijos pranešime spaudai, tai visų pirma bus taikoma tais atvejais, kai deramasi dėl globos ir bendravimo teisių ir dėl vaiko grąžinimo, jei jį buvo pagrobęs vienas iš tėvų²⁰.

1.3. Vaiko išklausymo pareigos tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose ribos

Vaiko teisė būti išklausytam, įtvirtinta pirmiau aptartuose tarptautiniuose ir ES dokumentuose, bei nuosekliai ginama tarptautinių ir regioninių teismų jurisprudencijos, vis dėlto negali būti laikoma absoliučia teise. Nors bendra taisyklė yra tai, kad vaikui turėtų būti suteikta galimybė būti išklausytam, teismui, sprendžiančiam bylą, paliekama teisė įvertinti, ar vaiko išklausymas tinkamas dėl vaiko amžiaus ir brandos, taip pat ar toks išklausymas neprieštarautų vaiko interesams. Kita vertus, kaip patvirtinta *Iglesias Casarubios ir Cantalapedra Iglesias prieš Ispaniją* byloje, jei vaikas pageidauja, kad jį išklausytų bylos nagrinėjimo metu, atsisakymas tai padaryti turi būti tinkamai pagrįstas²¹. Tai nurodoma ir Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, kurių 47 punkte teigiama, kad jei vaikas imasi iniciatyvos būti išklausytas su jo interesais susijusioje byloje, teisėjas, išskyrus atvejus, kai tai daroma vaiko labui, neturėtų atsisakyti išklausyti vaiką ir turėtų išklausyti jo nuomonę ir požiūrį su juo susijusiais klausimais nagrinėjamoje byloje²².

Štai sprendime *Sahin prieš Vokietiją* EŽTT nurodė, kad bylą dėl tėvo bendravimo su vaiku sprendžiantis teismas neturėtų būti įpareigotas visada išklausyti vaiką teismo posėdyje ir turėtų turėti diskreciją įvertinti poreikį išklausyti, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes bei atitinkamo vaiko amžių ir brandos lygį²³. EŽTT sprendime *Elsholz prieš Vokietiją* sutiko, kad teismas įvykdo EŽTK 8 straipsnio reikalavimus net ir tais atvejais, kai vaikas nėra išklausytas, jei sprendimas atsisakyti išklausyti vaiką grindžiamas eksperto išvada, konkrečiu atveju rekomenduojančia neišklausyti vaiko dėl galimo žalos jam²⁴.

Analogiškos pozicijos laikėsi ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT) garsiojoje *Zarraga* byloje²⁵. Jis nurodė, kad ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtinta vaiko teisė reikšti savo nuomonę nesukuria absoliučios teismo pareigos kiekvienoje grobimo byloje ją išklausyti²⁶. Bylą sprendžiantis teismas turi įvertinti reikalingumą išklausyti vaiką, nes konfliktai, kuriuos sprendžiant reikia priimti sprendimą dėl vaiko globos, ir su tuo susijusi įtampa gali lemti, kad vaiko išklausymas gali pasirodyti netinkamas ir net žalingas vaikui. Taigi tiek EŽTT, tiek ESTT laikosi pozicijos, kad nors būti išklausytam

¹⁹ Plačiau apie tai žr.: LIMANTĖ, A.; KAVOLIŪNAITĖ, E. *Reglamento „Briuselis II a“ peržiūra <...>*, p. 68–79.

²⁰ Europos Komisijos pranešimas spaudai „Komisija siūlo naujas taisykles, kad nagrinėjant tarpvalstybines šeimos bylas vaikai būtų apsaugoti geriau“. 2016 m. birželio 30 d.

²¹ 2016 m. spalio 11 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Iglesias Casarrubios and Cantalapedra Iglesias prieš Ispaniją* (peticijos Nr. 23298/12).

²² 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/RCZKRWRE.PDF>>.

²³ 2003 m. liepos 8 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) sprendimas byloje *Sahin prieš Vokietiją* (peticijos Nr. 30943/96). Taip pat žr. 2011 m. liepos 12 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą byloje *Sneersone et Campanella prieš Italiją* (peticijos nr. 14737/09).

²⁴ 2000 m. liepos 13 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Elsholz prieš Vokietiją* (peticijos nr. 25735/94). Šioje byloje buvo svarbu ir tai, kad vaikas jau buvo išklausytas bylą nagrinėjant pirmojoje instancijoje.

²⁵ 2010 m. gruodžio 22 d. Teisingumo Teismo (pirmoji kolegija) sprendimas *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, C-491/10 PPU, EU:C:2010:828.

²⁶ Teismas argumentavo, kad Chartijos 24 straipsnio 1 dalyje reikalaujama, kad vaikai galėtų laisvai išreikšti savo nuomonę ir kad į taip išreikštą nuomonę būtų atsižvelgta sprendžiant su jais susijusius klausimus, tačiau tik „pagal jų amžių ir brandą“. Be to, Chartijos 24 straipsnio 2 dalyje reikalaujama pirmiausia vadovautis vaiko interesais, taigi šie interesai gali pateisinti, kad vaikas nebus išklausytas.

sytam yra vaiko teisė, jis negali būti absoliuti pareiga ir poreikis išklausti vaiką turi būti įvertintas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir vaiko interesus.

Taip pat būtina pažymėti, kad vaiko išklausymas – tai vaiko teisė, o ne pareiga. Vaikas gali nepažadauti pasisakyti ir atsisakyti savo teisės būti išklausytam. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad minėti tarptautiniai ir ES teisės aktai viso labo reikalauja suteikti galimybę vaikui išreikšti savo nuomonę, jei tik vaikas gali ją susiformuoti, o ne pareigą visais atvejais būtinai ir tiesiogiai išklausti vaiką. Taip vaiko išklausymo pareigos apimtis gerokai susiaurinama. Minėtoje *Zarraga* byloje²⁷ ESTT aiškiai pasisakė, kad tokia vaiko teisė būti išklausytam, kokia numatyta Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje ir Reglamento „Briuselis IIa“ 42(2)(a) straipsnyje, reiškia ne tai, kad jo išklausymas būtinai turi įvykti teisme, o tik tai, kad šiam vaikui turi būti sudarytos procesinės galimybės ir teisinės sąlygos laisvai išreikšti savo nuomonę ir kad šią jo nuomonę turi išsiaiškinti teismas. Vis dėlto, ESTT teigimu, kai teismas nusprendžia išklausti vaiką, jis, įvertinęs vaiko interesus ir kiekvienos bylos aplinkybes, turi imtis visų tokiam išklausymui tinkamų priemonių taip užtikrindamas minėtų nuostatų veiksmingumą ir sudarydamas vaikui realią ir veiksmingą galimybę pareikšti savo nuomonę.

Taip pat pažymėtina, kad nei Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, nei kiti tarptautiniai dokumentai ar ES teisė nenustato amžiaus ribos, nuo kurios vaikas privalomai turi būti išklausytas jam svarbiuose teismo procesuose. Vis dėlto, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išaiškinimu, vien amžius negali nulemti vaiko nuomonės svarbos ir turi būti siekiama išklausti ir mažus vaikus²⁸.

Vaiko teisės būti išklausytam tinkamas vykdymas yra priklausomas nuo kompleksinės valstybės pareigos, kurios vienas iš elementų įpareigoja valstybę (jos atsakingas institucijas) įvertinti ir nustatyti vaiko gebėjimą suformuluoti savarankišką, nepriklausomą nuomonę bei numatyti vaiko išklausymo procedūras. Nė vienas dokumentas neapriboja valstybių teisės nustatyti, kaip ši teisė būti išklausytam turėtų būti įgyvendinama. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas vis dėlto rekomenduoja, jei tik tai įmanoma, tiesiogiai išklausti vaiką²⁹.

Svarbus ir kitas aspektas – vaiko pareikštai nuomonei suteiktinas svarumas sprendimą priimant. Šiuo atžvilgiu EŽTT ir ESTT praktika vienoda – teismo pareiga suteikti galimybę vaikui išsakyti savo nuomonę nereiškia, kad tokia nuomonė saistys teismą. EŽTT praktikoje laikomasi pozicijos, kad vaiko noras yra tik vienas iš reikšmingų įrodymų, būtina įvertinti ir kitas svarbias aplinkybes³⁰. Sprendimą priima teismas, ne vaikas ir pati vaiko nuomonė gali ir neatitikti teismo nuomonės, koks sprendimas būtų tinkamiausias byloje³¹. Kaip nurodoma Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, vaikams turėtų būti paaiškinta, kad jų teisė būti išklausytiems ir tai, kad į jų nuomonę būtų atsižvelgta, nebūtinai gali lemti galutinį sprendimą³². Vaikai turi tiksliai žinoti, kas nutiks ir koks bus jų pareikštos nuomonės ar padaryto pareiškimo statusas. Vaikui turėtų būti paaiškinta, kad tai, jog teisėjas jį išklauso, nereiškia, kad sprendimas bus priimtas vadovaujantis šia vaiko nuomone, bei kad sprendimo našta vis dėlto priklauso teisėjui, o ne vaikui.

²⁷ 2010 m. gruodžio 22 d. Teisingumo Teismo (pirmoji kolegija) sprendimas *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, C-491/10 PPU, EU:C:2010:828.

²⁸ United Nations Committee on the Rights of the Child. General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard. Prieiga per internetą: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>> [žiūrėta 2017-11-29].

²⁹ Ten pat.

³⁰ 2006 m. gegužės 9 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) sprendimas byloje *C. prieš Suomiją* (peticijos Nr. 18249/02). Taip pat 2010 m. liepos 27 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Gineitienė prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 20739/05).

³¹ Byloje *Raw and Others prieš Prancūziją* EŽTT nurodė, kad nors taikant Reglamentą „Briuselis II a“ vaiko nuomonė turi būti išklaudyta ir jos paisoma, tai nereiškia, kad vaiko prieštaravimas dėl grąžinimo yra pakankamas teismo sprendimui atsisakyti grąžinti vaiką. 2013 m. kovo 7 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Raw and Others prieš Prancūziją* (peticijos Nr. 10131/11).

³² 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės <...>, 48 punktas.

Lietuvos teismų praktikoje taip pat pripažįstama, kad vaiko nuomonė nėra privaloma teismui, ji turi būti vertinama tik kartu su kitais duomenimis byloje, reikšmingų faktinių aplinkybių visumos kontekste³³, taigi vaiko nuomonė yra svarbi bylos aplinkybė, tačiau ne lemianti³⁴. Ir nors nacionalinėje Lietuvos Respublikos jurisprudencijoje nėra nusistovėjęsios praktikos nurodytu klausimu, vis dėlto teismams, siekiant tinkamai įgyvendinti pareigą išklausti vaiko nuomonę, rekomenduotina argumentuoti vaiko nuomonės išklausimą, paaiškinant, kodėl vaikas nebuvo išklaustas, o jeigu buvo – kokia jo nuomonė, ar į ją yra atsižvelgiama priimant galutinį sprendimą, ar ne. Tai rekomenduojama ir 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo³⁵. Be to, pabrėžtina, kad vadovaujantis EŽTT praktika *Iglesias Casarrubios ir Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją* byloje³⁶, rekomendacija argumentuoti virsta pareiga tada, kai vaikas prašo būti išklaustas, o jam atsakoma.

2. Vaiko išklausimo pareigos įgyvendinimas nacionalinėje teisėje

Įgyvendinant aptartus tarptautinės teisės bei ES teisės aktus, visose ES valstybėse narėse numatoma teismų pareiga suteikti vaikui galimybę išsakyti savo nuomonę su vaiku susijusiam civiliniame procese, kuriame sprendžiama dėl tėvų pareigų jų atžvilgiu. Lietuvoje vaiko išklausimą reguliuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas³⁷ bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas³⁸. Šie teisės aktai numato pareigą išklausti vaiką sprendžiant kiekvieną su juo susijusį klausimą bei pareigą atsižvelgti į jo nuomonę.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.164 straipsnyje (Nepilnamečio vaiko dalyvavimas užtikrinant jo teises) įtvirtinama, kad kai sprendžiamas bet koks su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugėbantį suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą ir priimant sprendimą į jo norus turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Sprendžiant dėl globėjo (rūpintojo) paskyrimo ar įvaikinimo, į vaiko norus turi būti atsižvelgiama išskirtinai. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 380 straipsnyje (Vaikų dalyvavimas teismo posėdyje) numatoma, kad kai sprendžiamas bet kuris su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugėbantį suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą. Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Vaiko nuomonė gali būti pareikšta žodžiu, raštu arba kitais vaiko pasirinktais būdais.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje R. A. prieš A. A., bylos Nr. 3K-3-242/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje B. M. prieš M. M., bylos Nr. 3K-3-269/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje J. S. prieš V. P., bylos Nr. 3K-3-308/2014.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502-916/2016.

³⁵ 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/RCZKRWRE.PDF>>. Jų 49 punkte nurodoma, kad teismo sprendimai ir nuosprendžiai, susiję su vaikais, turėtų būti deramai argumentuoti ir paaiškinti vaikams jiems suprantama kalba, ypač tie sprendimai, kuriuos priimant vaiko nuomone ir požiūriu nebuvo vadovautasi.

³⁶ 2016 m. spalio 11 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas byloje *Iglesias Casarrubios and Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją* (peticijos Nr. 23298/12). Šioje byloje spręsta dėl vaikų teisės būti išklaustiems tėvų skyrybų byloje, kurios šalimis jie tiesiogiai nebuvo. Teismas reikalavimą išklausti vaikus tyrė per motinos teisę į teisingą teismą. Išnagrinėjęs aplinkybes, Teismas konstatavo EŽTK 6 straipsnio pažeidimą ir nurodė, kad nors teismas ir gali nuspręsti, jog vaiko išklausti nebūtina (pvz., dėl to, kad vaikas negeba formuoti savo pozicijos ar vienas iš tėvų jį manipuliuoja), vis dėlto, jei vaikas prašo būti išklaustas, o teismas nepatenkina tokio prašymo, teismas tokį atsisakymą turi tinkamai argumentuoti.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, nr. 74-2262.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-06, nr. 36-1340.

Panašių nuostatų rasime ir kitų ES valstybių civiliniuose, šeimos ar civilinio proceso kodeksuose ar įstatymuose. Vis dėlto reikia pripažinti, kad šios iš pirmo žvilgsnio tolygiai garantuojamos teisės įgyvendinimas valstybėse labai skiriasi. Itin skirtingai reguliuojamas amžius, nuo kurio vaikas išklausomas, vaiko išklausymo būdai (tiesiogiai ar netiesiogiai išklausomas vaikas), vieta, dalyvaujantys asmenys ir pati procedūra.

2.1. Amžius, nuo kurio išklausomas vaikas

Pirmiau aptartuose tarptautiniuose ir ES dokumentuose nuosekliai nurodoma, kad vaiko nuomonės išklausoma atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą. Tačiau nei Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje, nei Europos Tarybos dokumentuose, nei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje ar Reglamente „Briuselis II a“ nerasime aiškios nuorodos, nuo kokio amžiaus vaikas laikytinas pasiekęs tinkamą amžių ir brandumą. Netgi, atvirkščiai, Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto nuomone, toks amžiaus ribos nustatymas yra net nepageidautinas³⁹.

Valstybių požiūris ir praktika šiuo atžvilgiu labai nevienoda. Kai kuriose šalyse nėra numatyta mažiausio amžiaus, nuo kurio vaikas turėtų būti išklausomas (Kroatija, Lenkija, Jungtinė Karalystė (Anglija ir Velsas)). Kitose šalyse – atvirkščiai, teisės aktai nustato, nuo kurio amžiaus vaikas privalo būti išklausytas (Bulgarijoje ir Rumunijoje vaikas privalo būti išklausytas nuo 10 metų, Ispanijoje – nuo 14 metų, Suomijoje – nuo 15 metų). Tačiau šiose valstybėse teismo nuožiūra galima išklausti ir atitinkamo amžiaus nesulaukusius vaikus⁴⁰.

Pavyzdžiui, Vokietijoje vaiko teisė būti išklausytam šeimos bylose įtvirtinama Įstatyme dėl teismo proceso šeimos bylose ir neginčo bylose (vok. *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG)*)⁴¹, kurio 159 skyrius reglamentuoja vaiko išklausymą tiesiogiai. Jame nurodoma, kad teismas turi išklausti vaiką asmeniškai, kai jam sukanka 14 metų; jeigu vaikui nėra suėję 14 metų, jis turi būti išklausytas asmeniškai, kai jo pageidavimai, santykiai ar norai yra reikšmingi sprendimui ar tiesiogiai išklausti reikia dėl kitų priežasčių. Taigi Vokietijos teisės aktas numato pakankamai aukštą amžiaus ribą, nuo kurios vaikas privalo būti išklausytas.

Vis dėlto ši šalis priklauso prie valstybių, išklausančių ir mažiausius vaikus. Nuo 1981 m. Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimai stiprina vaiko teisę būti išklausytam ir jurisprudencijoje pripažįstama, kad asmeninis vaiko išklausymas gali būti svarbus jau nuo 3 metų amžiaus⁴². Teisėjai laikosi pozicijos, kad nors maži vaikai dar neturi savo laisvos valios, tačiau iš jų požiūrio ar reakcijos pastebimi jų norai, tendencijos, pageidavimai ir nepasitenkinimas, o tai gali būti svarbu sprendimui⁴³.

Taigi itin svarbi ir pati teismų praktika. Tiek valstybėse, kurių įstatymuose numatoma riba, nuo kurios vaikas privalo būti išklausomas, tiek valstybėse, kurių įstatymuose tokios ribos nėra, teismų praktikoje vis dėlto rasime bendras tos valstybės tendencijas šiuo klausimu.

³⁹ Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002, p. 120 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-12-02]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/edukologijos/Vaiko_teisiu_konvencijos_igyvendinimo_vadovas.pdf>.

⁴⁰ UBERTAZZI, B. Hearing of the child (Articles 11(4), 23(a)). In HONORATI, C. (ed.), *Jurisdiction in Matrimonial Matters, Parental Responsibility and International Abduction. A Handbook on the Application of Brussels IIa Regulation in National Courts*. Torino, Giappichelli, 2018.

⁴¹ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG) [interaktyvus. Žiūrėta 2017-12-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/famfg/BJNR258700008.html>>.

⁴² Kitose valstybėse vis dėlto tokio amžiaus vaikai laikomi per mažais. Žr., pvz., Italijos teismo sprendimas: Corte di Cassazione, decision n. 1527, 23/1/2013.

⁴³ ERB-KLÜNEMANN, M., teisėja, Hamburgo teismas, Vokietija. „Vaiko išklausymas: teorija ir praktika“. Prezentacija. Mokymų „ES teisėjų mokymai dėl Briuselio II a reglamento: nuo Pietų iki Rytų“ medžiaga. Milanas, 2016-06-17. Taip pat žr.: MEYSEN T. Ensuring probative value of children statements: Germany. Conference on Handling Child Evidence within the Framework of a Child-friendly Justice System, 2015. Konferencijos skaidrės.

Pavyzdžiui, Lietuvoje įstatymuose nenustatoma amžiaus ribos, nuo kurios vaikai išklausomi, tad teismui paliekama įvertinti, ar vaikas geba suformuluoti ir išreikšti savo mintis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažįsta, kad vaiko nuomonė turi būti vertinama ne pagal vaiko amžių, bet jo brandą⁴⁴. Vadinasi, kiekvienu atveju aplinkybė, ar vaikas geba suformuluoti savarankišką nuomonę, turi būti vertinama individualiai, esminį dėmesį skiriant ne vaiko amžiui, o konkretaus vaiko brandai. Lietuvos nacionalinių teismų jurisprudencijoje pripažįstama, kad vaiko, sugebančio suformuluoti savo pažiūras, teisė būti išklaustytam turi būti suprantama kaip valstybės pozityvioji pareiga įvertinti vaiko gebėjimą suformuluoti nepriklausomą nuomonę įmanomai plačiausia apimtimi⁴⁵. Jeigu teismas nustato, kad vaikas yra gebantis suformuluoti tokią nuomonę, jis privalo vaiką išklaudyti (vaiko nuomonės išklauso būdai analizuojami toliau)⁴⁶. Be abejo, konstatavimas, kad vaikas negeba suformuluoti savarankiškos nuomonės, yra pagrindas teismui neišklaudyti vaiko nuomonės konkrečiu atveju. Vis dėlto pirminė valstybės pareiga šiuo požiūriu yra įsitikinti, ar vaikas yra gebantis suformuluoti savo nuomonę.

Jungtinėje Karalystėje, kurioje, kaip minėta aiški amžiaus riba, nuo kurios vaikas turėtų būti išklaudytas įstatymuose neįtvirtinama, vaikai nuo 6 metų beveik visada išklausomi, o jaunesni gali būti išklaudyti, jei turi vyresnių brolių ar seserų, kurie išklausomi. Panaši praktika ir Airijoje⁴⁷. Nuo 6 metų vaikus įprastai išklauso ir teismai Nyderlanduose, nuo 6–7 metų Danijoje ir Švedijoje. Tačiau vėlgai praktika nevienoda – Lenkijoje vaikai įprastai išklausomi tik nuo 13 metų, Kroatijoje ir Čekijoje nuo 12 metų⁴⁸.

Kiekviena valstybė turi teisę numatyti sau priimtinas amžiaus ribas vaikui išklaudyti teismo byloje, tačiau teisinis neaiškumas gali kilti, jei reikia vienos valstybės teismo priimtą sprendimą pripažinti kitoje valstybėje. Nors valstybės, remiantis abipusio pripažinimo principu ES turėtų vis dėlto atsižvelgti į skirtingą kitos šalies praktiką, pasitaiko situacijų, kai jaunesnio vaiko neišklausymas tampa pagrindu atsisakyti pripažinti teismo sprendimą.

2.2. Dėl vaiko išklauso tvarkos

Šio straipsnio 2 dalyje aptarti tarptautiniai ir regioniniai teisės aktai nereguliuoja ir vaiko išklauso būdų ar tvarkos. Tai paliekama valstybių diskrecijai.

Štai Reglamento „Briuselis II a“ 19 konstatuojamoje dalyje teigiama, kad vaiko išklausymas vaidina svarbų vaidmenį taikant šį reglamentą, nors šis teisinis dokumentas nėra skirtas keisti taikomas nacionalines procedūras. Konkrečiai Reglamentu nesikišama į teismo turimus metodus ir priemones vaikui išklaudyti, todėl valstybės gali pasirinkti, ar vaiką turi išklaudyti teisėjas asmeniškai, ar pakanka, kad vaiką išklaustytų įgaliotas socialinis darbuotojas ar kitas specialistas, be to, valstybių sprendimui paliekama ir pati išklauso organizavimo procedūra⁴⁹.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308/2014.

⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-53-381/2015.

⁴⁶ Pavyzdžiui, autorių pastebėjimu, Vilniaus miesto apylinkės teismo nagrinėjamos civilinės bylose formuojama praktika iš esmės visada išklaudyti vaiko nuomonę, jeigu vaikas yra pakankamo amžiaus savo nuomonei išreikšti. Šio teismo nagrinėjamos civilinės bylose vaikų nuomonė yra išklausoma vidutiniškai nuo 6 metų amžiaus.

⁴⁷ Žr., pvz., Airijos teismo sprendimas: High Court, judgment of 03/12/2008 [2008] IEHC 382 N. / N. (hearing a child).

⁴⁸ FORD, M. Vaiko išklausymas. Prezentacija. Mokymų „ES teisėjų mokymai dėl Briuselio II a reglamento: nuo Pietų iki Rytų“ medžiaga. Milanai, 2016-06-17; LEMBRECHTS, S. The right of the child to be heard in national legal systems. Prezentacija, 2016-05-30.

⁴⁹ Žr.: UBERTAZZI, B. Hearing of the child (Articles 11(4), 23(a)). In HONORATI, C. (ed.), *Jurisdiction in Matrimonial Matters, Parental Responsibility and International Abduction. A Handbook on the Application of Brussels IIa Regulation in National Courts*. Torino, Giappichelli, 2018.

Tai leidžia valstybėms nuspręsti dėl keletu aspektų. Visų pirma valstybės turi teisę savarankiškai nustatyti, ar vaikai bus išklaunami tiesiogiai, per atstovą, konkretų specialistą, ar per atitinkamą instituciją.

2.2.1. Išklausti vaiką – tiesiogiai ar per tarpinį asmenį?

Vaiko išklausymo organizavimas Europos šalyse gana skirtingas⁵⁰. Vokietijoje vaiką įprastai išklauso teisėjas tiesiogiai ir žodžiu. Teisę dalyvauti išklausančiam vaikui turi tik globėjas *ad litem*, jei jis paskirtas⁵¹. Nyderlanduose vaikas išklausomas tiesiogiai dalyvaujant vienam teisėjui, tačiau kiti du teisėjai (kai byla sprendžia trijų teisėjų kolegija) yra atokiau kambaryje. Danijoje išklausymas vyksta tiesiogiai, dalyvaujant teisėjui, psichologui ir vaikui. Prancūzijos teismų praktika įvairi: vaikas išklausomas tiek tiesiogiai teisėjo, tiek netiesiogiai per psichologą ar socialinį darbuotoją. Jungtinėje Karalystėje vaikas išklausomas ne tiesiogiai teisme, o netiesiogiai, per specialios tarnybos atstovą (*Children and Family Court Advisory and Support Service (Cafcass)*), kuris vėliau pateikia ataskaitą teismui. Įdomi plintanti praktika Jungtinėje Karalystėje – vaikas taip pat gali parašyti teisėjui laišką⁵², jame išdėstyti savo nuomonę⁵³. Tėvams dalyvauti šiose šalyse neleidžiama.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažįsta, kad „teismas turėtų siekti išklausti vaiką tiesiogiai, jei jo amžius ir branda leidžia jam reikšti mintis ir formuluoti atsakymus. Būtent tokį tyrimą dėl vaiko gebėjimo dalyvauti teismo posėdyje turėtų atlikti vaiko teisių apsaugos skyrius, teikiantis išvadą teismui“⁵⁴.

Vis dėlto vaikas nebūtinai privalo būti išklaustas tiesiogiai teismo posėdžio metu⁵⁵, ir vaiko pažiūros, ir norai gali būti išklaunami per atstovą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra nurodyta, kad įstatyme nustatyta „neįmanomumo“ apklausti vaiką per teismo posėdį sąlyga turėtų būti suprantama ne tik kaip (i) objektyvus vaiko negalėjimas dalyvauti teismo posėdyje (pvz., dėl ligos), tačiau ir kaip (ii) negalėjimas dalyvauti dėl to, kad gali būti pažeisti jo interesai. Atsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes (vaiko jautrumą, galimą apklausos žalą jo psichinei būklei, įtaką neigiamų jausmų (baimės, nerimo, nesaugumo) formavimuisi ir kt.), apklausti vaiką teismo posėdyje gali būti nerekomenduojama ar netikslinga. Dėl to teismas gali pavesti išsiaiškinti vaiko nuomonę valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, pedagogams, kitiems socialiniams darbuotojams ar asmenims⁵⁶.

⁵⁰ Remiamasi: FORD, M. „Vaiko išklausymas“ <...>; LEMBRECHTS, S. The right of the child to be heard in national legal systems. Prezentacija, 2016-05-30.

⁵¹ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen <...>.

⁵² Šiuo aspektu vertėtų atkreipti dėmesį, kad svarbu, kokia forma, kaip paprašoma vaiko išdėstyti savo požiūrį. Kaip teisingai pažymėjo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, reikalavimas iš vaiko raštu išdėstyti savo nuomonę, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi ateityje, yra neleistinas atsakomybės dėl sprendimo priėmimo perkėlimas vaikui. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502-916/2016.

⁵³ Nagrinėjant Lietuvos Respublikos nacionalinę jurisprudenciją, aktualių teismų sprendimams pripažinti, pasakyti, kad pareiškėjai dažnai siekia grįsti prašymą atmesti pripažinti sprendimą ta aplinkybe, jog vaikas kitoje ES valstybėje narėje nebuvo tinkamai išklaustas. Tokiu atveju Lietuvos Respublikos nacionaliniai teismai vertina, ar ir koku būdu buvo išklaustas vaikas konkrečiu atveju. Pavyzdžiui, vienoje Lietuvos apeliacinio teismo civilinėje byloje, sprendžiant dėl pareiškėjo prašymo dėl Nyderlandų Karalystės teismo sprendimo nepripažinimo, Lietuvos apeliacinis teismas nurodė, kad nagrinėtu atveju vaikas nors ir netiesiogiai teisme, tačiau buvo išklaustas vaiko teisių apsaugos tarnybos. Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjamu atveju pabrėžė, kad „nereikalaujama visais atvejais išklausti vaiką asmeniškai teismo posėdyje, svarbiausia yra pasirinkti tokį vaiko išklausymo būdą, kuris leistų nustatyti objektyvią vaiko nuomonę aktualiais klausimais, tuo pačiu jo netraumuojant“. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-28-186/2015.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502-916/2016.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308/2014.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio

Dėl kitų asmenų dalyvavimo bylos nagrinėjimo metu Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai įpareigoja teisimą, nagrinėjantį su vaiku susijusias bylas, įtraukti išvadą teikiančią instituciją vaiko interesams atstovaujančią valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją⁵⁷. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad teismo posėdyje išklausančiam vaiko pažiūras ir norus, be vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo, gali būti kviečiamas pedagogas ir (ar) psichologas. Vaiko pažiūrų ir norų išklausymo laikui, teismo nuožūra, gali būti pašalinamas iš teismo posėdžių salės kuris nors dalyvaujantis byloje asmuo (asmenys), o šiam sugrįžus į posėdžių salę, turi būti pranešti vaiko išreikšti norai⁵⁸. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tais atvejais, kai CPK imperatyviai nenurodo reikalavimo dėl teismo posėdžio formos, tokios bylos teismo iniciatyva yra nagrinėjamos uždaruose teismo posėdžiuose, vadovaujantis CPK 9–10 straipsniais.

Kaip minėta, Lietuvoje naudojami du būdai vaiko nuomonei išklausti: (i) tiesiogiai teismo posėdyje; (ii) netiesiogiai teisme (įpareigojant išvadą teikiančią instituciją, pedagogus išklausti vaiko nuomonę, skiriant teismo ekspertizę).

Vaiko nuomonės išklausymas teismo posėdyje Lietuvos Respublikoje gali būti įgyvendinamas arba tiesiogiai teismui išklausančiam vaiką, arba vaiką išklausančiam vaiko apklausos kambaryje dalyvaujant psichologui. Vaiką išklausančiam tiesiogiai teismo posėdžiu metu yra vadovaujamas *mutatis mutandis* CPK 194 straipsniu, reguliuojančiu nepilnamečio liudytojo apklausos taisyklės.

Vaiko nuomonę išklausančiam vaiko apklausos kambaryje, vaikas nedalyvauja tiesiogiai teismo procese, o klausimai yra užduodami teismo psichologui, kuris šiuos klausimus adresuoja vaikui. Pats vaikas tiesiogiai nestebi ir nemato teismo proceso. Tokiu būdu išklausančiam vaiko nuomonę, teismo psichologas pateikia teismui išvadą žodžiu ar raštu konkrečios bylos aktualiais klausimais: tiek dėl vaiko gebėjimo savarankiškai suformuluoti pažiūras, tiek dėl vaiko nuomonės atitikties jo interesams.

Dažnai nagrinėjant civilines bylas, susijusias su vaiko interesais, yra sprendžiama, ar skirti teismo ekspertizę siekiant tiek nustatyti, ar vaikas geba suformuluoti savarankišką (kuriai neturėjo įtakos tėvai) nuomonę, tiek vaiko nuomonės turinį. Paprastai ginčo šalis, norėdama jau surinktais įrodymais kvestionuoti vaiko nuomonės turinį, siekia, kad būtų skirta tokia teismo ekspertizė. Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2003 m. liepos 8 d. sprendime byloje *Sommerfeld prieš Vokietiją*⁵⁹ konstatuota, kad per drąsu teigti, jog nacionaliniai teismai visada privalo įtraukti psichologinę ekspertizę į bylose dėl vaiko globos tirtinų įrodymų sąrašą, bet šis klausimas turi būti sprendžiamas atsižvelgiant į specifines kiekvienos bylos aplinkybes, tinkamai įvertinus vaiko amžių ir brandos laipsnį. Taigi Europos Žmogaus Teisių Teismas nepripažįsta teismo psichologinės ekspertizės kaip būtino elemento siekiant išklausti vaiką. Tokia praktika vadovaujasi ir Lietuvos Respublikos nacionaliniai teismai⁶⁰.

26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.

⁵⁷ CK 3.80 straipsnyje nustatyta, kad jeigu situoktiniai turi bendrą nepilnamečių vaikų, tai valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija privalo dalyvauti nagrinėjant tokią bylą ir pateikti išvadą, ar, sprendžiant gyvenimo skyrium klausimus, nebus pažeistos vaikų teisės. CK 3.178 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „nagrinėjant ginčus dėl vaikų, būtinas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos dalyvavimas“. Savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyriai užtikrina savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, jie ir turi išvadą teikiančios institucijos procesinį statusą.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.

⁵⁹ 2003 m. liepos 8 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) sprendimas byloje *Sommerfeld prieš Vokietiją*, (peticijos nr. 31871/96).

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. lapkričio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-454-969/2016.

2.2.2. Vaiko išklausymo vieta ir eiga

Analizuojant valstybių praktiką išklausančiam vaiką tiesiogiai teisme, reikia pasakyti, kad populiariąja specialių kambarių įrengimas teismų patalpose, taip siekiant sukurti tinkamą ir draugiškesnę aplinką. Pavyzdžiui, Vokietijoje, statant naujus teismų pastatus juose numatoma įrengti vaikų kambarius, esamuose pastatuose, jei įmanoma, patalpos pritaikomos vaikui išklausti⁶¹. Jungtinėje Karalystėje vaiko taip pat išklausiama specialiai pritaikytame kambarielyje teisme, be to, kartais išklausimas vyksta ir šeimos erdvėje – vaiko namuose. Vaikų apklausos kambariai įrengiami ir Olandijoje, Danijoje, Lenkijoje, Lietuvos teismuose⁶².

Tais atvejais, kai teisme nėra specialaus kambario, pritaikyto vaikams, teisėjai linkę išklausti vaiką ne posėdžių salėje, o neutralesnėje erdvėje – savo kabinete (Prancūzija, Danija)⁶³. Vėlgi, siekdami kuo mažiau streso vaikui, teisėjai dažnai išklauso vaikus nusiėmę mantijas.

Šiame kontekste taip pat paminėtina, kad bylose, kuriose taikomas Reglamentas „Briuselis IIa“, vaiko išklausimas kitoje valstybėje narėje gali vykti taikant priemones, nustatytas 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamente (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose⁶⁴. Ši nuostata leidžia bylą nagrinėjančiam teismui kreiptis į kompetentingą kitos valstybės narės teismą su prašymu surinkti įrodymus arba rinkti įrodymus valstybėje narėje tiesiogiai, pavyzdžiui, vaizdo konferencijos būdu.

Pats vaiko išklausimas organizuojamas priklausomai nuo teisėjo. Įprastai procedūrą sudaro keletas etapų. Pirmiausia teisėjas susipažįsta su vaiku, duoda jam bendrų klausimų, supažindina su procedūra, paaiškina, kodėl jis išklausomas. Šiame etape siekiama gauti informacijos apie vaiko sugebėjimą ir norą bendradarbiauti, jo suvokimo lygį. Antrasis etapas – pagrindinis interviu, kuris organizuojamas atsižvelgiant į vaiko amžių, atvirumą ir, savaime suprantama, patį bylos tipą (pavyzdžiui, vaiko grobimo bylose teisėjas duos klausimų siekdamas išsiaiškinti, koks, vaiko nuomone, buvo gyvenimas kitoje valstybėje; kaip jis vertina gyvenimą dabar; ar vaikas jaučia grėsmę iš kurio nors iš tėvų (jei atsakovas remiasi 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo 13(1) straipsniu); kokie vaiko jausmai, susiję su persikraustymu; ar palaikomas ryšys, norima palaikyti kontaktą su paliktu tėvu; kaip vaikas jaustųsi, jei būtų grąžintas į ankstesnės gyvenamosios vietos valstybę; ir pan.). Galiausiai pokalbis užbaigiamas paaiškinant vaikui tolesnę proceso eigą, padėrinant vaiką bei nurodant, kad sprendimas bet kuriuo atveju bus priimtas teisėjo, o ne vaiko. Įprastai vaiko išklausimas trunka nuo 15 min. iki valandos⁶⁵.

Išvados

1. Apibendrinant tarptautinę ir ES teisę, reikia pasakyti, kad veiksmingas vaiko teisės būti išklaustam užtikrinimas yra suprantamas kaip valstybės pareiga sukurti atitinkamą teisinį, institucinį mechanizmą, padedantį siekti šio tikslo. Vaiko teisė būti išklaustam yra suprantama kaip esminė, tačiau ne absoliuti teisė, įgyvendinama atsižvelgiant į vaiko brandumo lygį, kuris vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju.
2. Pabrėžtina, kad tarptautinėje ir ES teisėje nėra nustatyta amžiaus riba dėl vaiko nuomonės išklausimo, tačiau pripažįstamas vertinamojo kriterijaus „vaikas, gebantis suformuluoti savarankišką nuomonę“ taikymas. Taigi teismui, nagrinėjančiam bylas, susijusias su vaiko interesų užtikrinimu,

⁶¹ ERB-KLÜNEMANN, M., teisėja, Hamburgo teismas, Vokietija. „Vaiko išklausimas: teorija ir praktika“. Prezentacija. Mokymų „ES teisėjų mokymai dėl Briuselio II a reglamento: nuo Pietų iki Rytų“ medžiaga. Milanas, 2016-06-17.

⁶² FORD, M. „Vaiko išklausimas“ <...>.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. OL L 174, 2001 6 27, p. 1–24.

⁶⁵ Remiamasi: 2016–2017 m. Vilniuje, Milane, Barselonoje ir Rijekoje vykusių teisėjų mokymų pagal tarptautinį ES iš dalies finansuotą projektą „ES teisėjų mokymai dėl Briuselio IIa reglamento: nuo Pietų iki Rytų“ medžiaga.

kyla pareiga nustatyti, ar konkrečios bylos atveju vaikas geba suformuluoti savarankišką nuomonę. Analizuojant skirtingą valstybių praktiką vis dėlto ryškėja bendra tendencija – valstybės vis dažniau laikosi pozicijos, kad mokyklinio amžiaus vaikui turėtų būti suteikta galimybė pasisakyti teisme, ir toks vaikas jau geba formuoti savo nuomonę ir pažiūras. Tačiau, kol nėra bendrų gairių iš tarptautinių organizacijų, vienoje valstybėje teismas išklausys trimetį, o kitoje ir 11 metų vaikas gali būti laikomas nepakankamai brandžiu.

3. Tarptautiniai ir ES teisės aktai leidžia vaiko nuomonę išklausti tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai. Nors daugelyje Europos valstybių vaikas išklausomas tiesiogiai bylą nagrinėjančio teisėjo, dažnai į pagalbą pasitelkiami ir psichologai, vaiko teisių specialistai, kurie išklauso vaiko nuomonę ir savo ataskaitą pateikia teismui. Vis jautriau žvelgiant į vaiko poreikius ir jausmus, siekiama nesukelti vaikui papildomos įtampos, tad vaiko išklausymas organizuojamas kuo neutralesnėje, vaiko erdvėje primenančioje aplinkoje, be to, ypač bylose su tarptautiniu elementu, pradedama remtis ir vaizdo konferencijomis ar kitomis priemonėmis, suteikiančiomis galimybę išklausti vaiką, esantį toli nuo teisėjo.
4. Nors valstybėms yra palikta pakankamai plati diskrecijos teisė, nacionaliniams teismams siekiant tinkamai įgyvendinti pareigą išklausti vaiko nuomonę, rekomenduotina argumentuoti vaiko nuomonės išklausimą, paaiškinant, kodėl vaikas nebuvo išklausytas, o jeigu buvo – kokia jo nuomonė, ar į ją yra atsižvelgiama priimant galutinį teismo sprendimą, ar ne.

LITERATŪRA

Tarptautiniai ir ES dokumentai

1. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-07-21, nr. 60-1501.
2. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, nr. 77-3290.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, nr. 77-3288.
4. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006-06-17, nr. 68-2497.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OJ C 326*, 26 10 2012, p. 391–407.
6. 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. *OL L 174*, 2001 6 27, p. 1–24.
7. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000. *OJ L 338*, 23.12.2003, p. 1–29.
8. 2016 m. birželio 30 d. Europos Komisijos pasiūlymas dėl Tarybos reglamento dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija). COM(2016) 411 final.
9. Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/168007cdaf>>.
10. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo, priimtos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d., ir aiškinamasis memorandumas [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/RCZKRWRE.PDF>>.

Lietuvos teisės aktai

11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, nr. 74-2262.
12. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-06, nr. 36-1340.

Specialioji literatūra

13. BOSISIO, R. Children's Right to Be Heard. What Children Think. *International Journal of Children's Rights*, 2012, Vol. 20, p. 141.

14. DALY, A. The Right of Children to be Heard and the Emerging Law of the European Convention on Human Rights. *International Journal of Human Rights*, 2011, Vol. 15(3), p. 441–461.

15. ERB-KLÜNEMANN, M., teisėja, Hamburgo teismas, Vokietija. „Vaiko išklausymas: teorija ir praktika“. Prezentacija. Mokymų „ES teisėjų mokymai dėl Briuselio II a reglamento: nuo Pietų iki Rytų“ medžiaga. Milanai, 2016-06-17.

16. FORD, M., „Vaiko išklausymas“. Prezentacija. Mokymų „ES teisėjų mokymai dėl Briuselio II a reglamento: nuo Pietų iki Rytų“ medžiaga. Milanai, 2016-06-17.

17. LEMBRECHTS, S. *The right of the child to be heard in national legal systems*. Prezentacija, 2016-05-30.

18. LIMANTĖ, A.; KAVOLIŪNAITĖ, E. *Reglamento „Briuselis II a“ peržiūra: siūlomos naujovės ir jų įtaka Lietuvos teisinei sistemai*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017.

19. MEYSEN T. *Ensuring probative value of children statements: Germany*. Conference on Handling Child Evidence within the Framework of a Child-friendly Justice System, 2015. Konferencijos skaidrės.

20. PARKINSON, P.; CASHMORE, J. *The Voice of a Child in Family Law Disputes*. Oxford University Press, 2008, p. 1–4.

21. UBERTAZZI, B. The hearing of the child in the Brussels IIa Regulation and its Recast Proposal. *Journal of Private International Law*, 2017, Vol. 13(3), p. 568–601.

22. UBERTAZZI, B. Hearing of the child (Articles 11(4), 23(a)). In HONORATI, C. (ed.), *Jurisdiction in Matrimonial Matters, Parental Responsibility and International Abduction. A Handbook on the Application of Brussels IIa Regulation in National Courts*. Torino, Giappichelli, 2017.

Teismų sprendimai

23. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Elsholz prieš Vokietiją* (peticijos Nr. 25735/94).

24. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) 2003 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Sommerfeld prieš Vokietiją* (peticijos Nr. 31871/96).

25. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) 2003 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Sahin prieš Vokietiją* (peticijos Nr. 30943/96).

26. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. birželio 22 d. sprendimas byloje *Pini, Bertani, Manera ir Atripaldi prieš Rumuniją* (peticijos Nr. 78028/01 ir 78030/01).

27. Europos Žmogaus Teisių Teismo (Didžiosios kolegijos) 2006 m. gegužės 9 d. sprendimas byloje *C. prieš Suomiją* (peticijos Nr. 18249/02).

28. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Gineitienė prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 20739/05).

29. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Šneersone et Campanella prieš Italiją* (peticijos Nr. 14737/09).

30. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. kovo 7 d. sprendimas byloje *Raw and Others prieš Prancūziją* (peticijos Nr. 10131/11).

31. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. vasario 2 d. sprendimas byloje *N.Ts. ir kt. prieš Gruziją* (peticijos Nr. 71776/12).

32. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. spalio 11 d. sprendimas byloje *Iglesias Casarrubios and Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją* (peticijos Nr. 23298/12).

33. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (pirmoji kolegija) 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*, C-491/10 PPU, EU:C:2010:828.

34. Airijos teismo sprendimas: High Court, judgment of 03/12/2008 [2008] IEHC 382 N. / N. (hearing a child).

35. Lietuvos apeliacinis teismas. 2015 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-28-186/2015.

36. Lietuvos apeliacinis teismas. 2015 m. gegužės 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-53-381/2015.
37. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308/2014.
38. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2016 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-502-916/2016.
39. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2016 m. lapkričio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-454-969/2016.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-242/2005.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2013.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrimum“.

Kiti šaltiniai

43. Europos Komisijos pranešimas spaudai „Komisija siūlo naujas taisykles, kad nagrinėjant tarpvalstybines šeimos bylas vaikai būtų apsaugoti geriau“. 2016 m. birželio 30 d.
44. Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG) [interaktyvus. Žiūrėta 2017-12-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/famfg/BJNR258700008.html>>.
45. Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment, Final Report, Evaluation. European Commission, 2015, p. 29, 34, 43–44 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-08-27]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/civil/files/bxl_iiia_final_report_evaluation.pdf>.
46. Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, 2002, p. 120 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-12-02]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/edukologijos/Vaiko_teisiu_konvencijos_igyvendinimo_vadovas.pdf>.
47. Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2015 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-11-28]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LIT.pdf>.

HEARING OF THE CHILD IN FAMILY LAW CASES

Agnė Limantė

Aistė Račkauskaitė-Burneikienė

S u m m a r y

The article scrutinizes the content of the courts' duty to hear children in family law cases. For this purpose, the authors examine international, EU and national practices also taking into account changing perceptions as to children's role in the proceedings. The duty to hear the child is considered as a complex duty consisting of several elements. First of all, the authors refer to legal instruments establishing the right of the child to be heard. After that, the content of this right is examined in detail, considering situations when it is necessary to hear the child, the age from which the child is heard, the methods and procedure used for hearing the child, as well as the influence of their opinion to the court's judgement.

The authors conclude that international instruments and the EU legislation obliging courts to hear children in respective proceedings neither prescribe a specific age limit for the child to be heard, nor require to follow a certain procedure or methods when hearing the child. The tendencies in Europe however reveal that most often school age children will be heard by the court either directly or indirectly, and their opinion will count towards – though will not necessarily change – the judge's say.

Įteikta 2017 m. gruodžio 13 d.

Priimta publikuoti 2018 m. sausio 30 d.